

**ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΤΕΚΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΙ
ΤΕΚΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΠΟΥ ΥΠΗΡΕΤΟΥΝ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ
ΤΕΤΑΡΤΗ 8 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2021
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.α.

1. Λάθος «ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον»
2. Λάθος «ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὐρίσκειν καὶ αἰρεῖσθαι»

A1.β.

1. Η αντωνυμία «**τοῦτο**» αναφέρεται στη λέξη «**μέσον**»
2. Η μετοχή «**ὠρισμένη**» αναφέρεται στη λέξη «**μεσότητι**»
3. Η αντωνυμία «**ῶ**» αναφέρεται στη λέξη «**λόγῳ**»

B1.

Στα πλαίσια της διερεύνησης του ορισμού της ηθικής αρετής ο Αριστοτέλης στο παρόν απόσπασμα των Ηθικών Νικομαχείων αναφέρεται στην έννοια της μεσότητας που είναι γνώρισμα της αρετής και διακρίνει το μέσον σε αντικειμενικό («κατὰ (αὐτὸ) τὸ πρᾶγμα») και υποκειμενικό («πρὸς ἡμᾶς»).

Με το συγκεκριμένο αντιθετικό δίπολο ο Αριστοτέλης εκφράζει τη διάκριση που κάνουμε σήμερα ανάμεσα στο αντικειμενικό και το υποκειμενικό (ακριβέστερα: ανάμεσα σε ένα δεδομένο υποχρεωτικό για όλους και την προσωπική επιλογή). Στο πεδίο της ηθικής, τονίζει ο φιλόσοφος, πολύ πιο σπουδαία είναι η προσωπική επιλογή που κατευθύνεται από τη γνώση και τη λογική: *ἐν πᾶσι δὲ τὸ μέσον τὸ πρὸς ἡμᾶς βέλτιστον· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὡς ἡ ἐπιστήμη κελεύει καὶ ὁ λόγος* (Ηθικά Εὐδήμεια 1220b27-28). (= σε όλα βέβαια το μέσο το σχετικό με εμάς είναι το καλύτερο· αυτό λοιπόν βρίσκεται όπως ορίζει η επιστήμη (γνώση) και ο λόγος (λογική)). Όταν χωριστεί ένα συνεχές και διαιρετό πράγμα σε δύο ίσα μέρη, θα βρούμε το μέσον, και αυτό μπορεί να είναι δύο ειδών:

α. Μέσον με κριτήρια αντικειμενικά (με μέτρο το ίδιο το πράγμα, σε σχέση με το ίδιο το πράγμα). Με αυτά τα κριτήρια το μέσον βρίσκεται σε ίση απόσταση από το καθένα από τα δύο άκρα του πράγματος και είναι ένα για όλους και το ίδιο. Ο Αριστοτέλης με τη φράση *κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα* αναφέρεται στην αντικειμενική θεώρηση της μεσότητας, σ'αυτήν που έχει ως μέτρο τα πράγματα και απορρέει από αυτά, από παρατηρήσεις και μετρήσεις (ανάγεται στη σφαίρα της επιστημονικής γνώσης, η οποία καταλήγει σε πορίσματα κατ' ανάγκην αποδεκτά, που δεν επιδέχονται παρεκκλίσεις ή παρερμηνείες και ισχύουν για όλους, παντού και πάντα).

β. Μέσον με κριτήρια υποκειμενικά (με μέτρο εμάς, σε σχέση με εμάς). Με αυτά τα κριτήρια αλλάζει το πράγμα: Το μέσον δεν είναι ούτε πάρα πολύ ούτε πολύ λίγο· ακόμα, δεν είναι ένα ούτε το ίδιο για όλους, παρά διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο, από περίπτωση σε περίπτωση. Με το *πρὸς ἡμᾶς* ο

Αριστοτέλης αναφέρεται στην υποκειμενική μεσότητα, αυτή που έχει ως μέτρο τον εαυτό μας: τις ανάγκες μας, τις δυνατότητές μας, τα θετικά και τα αρνητικά μας στοιχεία, τις απόψεις μας, την ιδιότητά μας, την κατάσταση μας, τον τόπο, τον χρόνο και πολλά άλλα.

Ο Αριστοτέλης για να εκφράσει με ενάργεια την αντίληψή του για τις δύο μορφές της μεσότητας χρησιμοποιεί το εκφραστικό μέσο της αντίθεσης. Αντιπαραβάλλει τα χαρακτηριστικά του αντικειμενικού μέσου με αυτά του υποκειμενικού μέσου χρησιμοποιώντας αντιθετικούς συνδέσμους. Ενδεικτικά, αντικειμενικό μέσο είναι αυτό που απέχει εξίσου από τα δύο άκρα («ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων»), είναι ένα («ἐστὶν ἓν»), είναι το ίδιο για όλους («τὸ αὐτὸ πᾶσιν»), βρίσκεται με ποσοτικά κριτήρια βάσει των κανόνων της αριθμητικής. Ενώ το υποκειμενικό μέσο, κατά τον Αριστοτέλη δεν είναι ένα («οὐχ ἓν»), δεν είναι το ίδιο για όλους («οὐδὲ ταύτὸν πᾶσιν»).

Επιπλέον, για να γίνει κατανοητός ο ισχυρισμός του περί μεσότητας, ο Αριστοτέλης αντλεί εύληπτα παραδείγματα από την καθημερινότητα. Συγκεκριμένα, προκειμένου να διασαφηνίσει την αντικειμενική μεσότητα παραθέτει μια συνεχή σειρά αριθμών και εντοπίζει τη συμμετρική απόσταση των δύο ορίων («Οἷον εἰ τὰ δέκα πολλὰ τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἕξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γάρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται· τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν»). Ἐπειτα, ο Αριστοτέλης με σκοπό να εξηγήσει την υποκειμενική μεσότητα, διατηρεί την αριθμητική κλίμακα 2-10 αλλά αναφέρεται σε μερίδες φαγητού για όσους γυμνάζονται -αν για κάποιους γυμναζόμενους οι 10 μερίδες είναι πολύ και οι 2 λίγο, ο προπονητής τους δεν μπορεί να ορίσει ως κανονική δόση φαγητού για όλους τις 6 μερίδες, γιατί ίσως για κάποιον γυμναζόμενο οι 6 μερίδες να είναι βέβαια το κανονικό (το μέσον), όμως για κάποιον άλλο μπορεί να είναι πολύ και για κάποιον άλλο λίγο (λίγο, ας πούμε, για τον Μίλωνα, τον μεγάλο αθλητή και γνωστό για την πολυφαγία του, πολύ για κάποιον αρχάριο, που μόλις άρχισε να γυμνάζεται).

B2.

Ο Αριστοτέλης σε αυτό το σημείο των *Ηθικών Νικομαχείων* ολοκληρώνει τον ορισμό της έννοιας της αρετής, ο οποίος περιλαμβάνει όλα τα γνωρίσματα της. Η αρετή λοιπόν (η ηθική αρετή) είναι μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα, που επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο· που βρίσκεται στο μέσον, το οποίο προσδιορίζεται με κριτήρια υποκειμενικά και καθορίζεται από τη λογική και συγκεκριμένα, κατά τη γνώμη μου, από τη λογική που καθορίζει ο φρόνιμος άνθρωπος).

Με τη λέξη *προαιρετική* προσεγγίζεται το γενικότερο και μεγάλο ζήτημα της ελευθερίας της βούλησης του ανθρώπου, δηλαδή της ελευθερίας που έχει να διαμορφώνει απόψεις και να πραγματοποιεί τις αποφάσεις του σύμφωνα με τη θέληση και τις επιλογές του, χωρίς καταναγκασμό. Ο Αριστοτέλης τονίζει συχνά τη σημασία που έχει η *προαίρεσις* (= η ελεύθερη επιλογή), η οποία αποτελεί έναν από τους τρεις αναγκαίους όρους για την ύπαρξη της αρετής και τον χαρακτηρισμό μιας πράξης ως ενάρετη· οι άλλοι δύο όροι είναι: η συνείδηση από τον άνθρωπο της πράξης του (*εἰδώς*) και η σιγουριά και η σταθερότητα στην πραγματοποίησή της (*βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως*). Υπενθυμίζεται ότι από την ελευθερία της βούλησης απορρέει και η ηθική ευθύνη που έχει ο άνθρωπος για τις πράξεις του.

Η λέξη *προαίρεσις* [: ἔλλογη προτίμηση] δεν δηλώνει μια άλογη και αδικαιολόγητη επιθυμία. Είναι δομικά συνδεδεμένη με τη διανοητική ικανότητα του

ανθρώπου, τη σκέψη και την κρίση του. Αποτελεί επιλογή ανάμεσα στο καλό και το κακό και επιδίωξη του ενός ή του άλλου. Στο πλαίσιο της ηθικής διδασκαλίας του Αριστοτέλη ανατίθεται καθοριστικός ρόλος στην προαίρεση. Ο λόγος είναι ότι αποτελεί ελεύθερη και συνειδητή επιλογή του ενός ή του άλλου τρόπου ζωής, επιλογή που οδηγεί σε συγκεκριμένες αποφάσεις σε κάθε μία επιμέρους περίπτωση. Δίκαιος δεν είναι αυτός που τυχαίνει να κάνει κάποιες δίκαιες πράξεις, αλλά αυτός που συνειδητά επέλεξε τη δικαιοσύνη ως στάση ζωής και ακολουθεί στις επιμέρους επιλογές του την αντίστοιχη σταθερή πορεία.

Στον ορισμό της αρετής ο Σταγειρίτης επισημαίνει ότι αρετή δεν αποτελεί μια αντικειμενική και υποχρεωτική για όλους εκδοχή της μεσότητας αλλά είναι η υποκειμενική και προσωπική αντίληψή της. Αυτή καθορίζεται από τον ορθό λόγο, όπως αυτός εκφράζεται από τον φρόνιμον πολίτη. Ο άνθρωπος που διαθέτει φρόνηση αποτελεί συμβολικό ή και ένσαρκο ηθικό πρότυπο μέσα στην κοινωνία και με τις τεκμηριωμένες επιλογές του γίνεται ο γνώμονας (κανών) της ηθικής-πολιτικής αρετής: "Ετι δὲ τίς ἡμῖν κανὼν ἢ τίς ὄρος ἀκριβέστερος τῶν ἀγαθῶν πλὴν ὁ φρόνιμος; ὅσα γὰρ ἂν οὗτος ἔλοιτο κατὰ τὴν ἐπιστήμην αἰρούμενος, ταῦτ' ἐστὶν ἀγαθὰ καὶ κακὰ δὲ τὰ ἐναντία τούτοις [: Κι ἄλλωστε ποιο κριτήριο θα ήταν πιο ἐγκυρο ἢ ποιος θα ήταν καλύτερος οδηγός μας για τα ἀγαθὰ ἀπὸ τον φρόνιμο, που ὅσα ἐκείνος θα ὀριζε, κρίνοντας με βάση την τέλεια γνώση του ἀγαθοῦ, αὐτὰ θα ἦταν ἀγαθὰ, ὅπως τα ἀντίθετά τους φαῦλα – Προτρεπτικός, 39.1-3, μετάφραση Λ. Μπενάκης]. Το κοινωνικό πρότυπο του φρονίμου είναι επίσης ένα σχετικά αντικειμενικό δεδομένο που μετριάζει τον προσωπικό-υποκειμενικό χαρακτήρα της αριστοτελικής ηθικής.

B3.

1. γ
2. ε
3. α
4. β
5. δ

B4.α.

τάγμα: προστάξει

λαβίδα: ληψομένω

αφαίρεση: προαιρετική

ελλιπής: ἔλλειψιν

ουσιαστικό: ἐστὶν

B4.β.

1. Οι μαθητές όσο παρακολουθούσαν ψηφιακά τα μαθήματα ήταν φρόνιμοι και δεν συνομιλούσαν μεταξύ τους κατά τη διάρκεια του μαθήματος.
2. Οι άνθρωποι που λειτουργούν με γνώμονα τη λογική τους σπάνια υποκύπτουν στα πάθη και τις παρορμήσεις τους.

B5.

Ο Αριστοτέλης στο δοθέν απόσπασμα των Ηθικών Νικομαχείων και ο λυρικός ποιητής Αρχίλοχος πραγματεύονται την αξία του ελέγχου της έκφρασης των ανθρώπινων συναισθημάτων.

Αρχικά, ο Αριστοτέλης στο πλαίσιο του ορισμού της ηθικής αρετής διαπιστώνει πως η μεσότητα βρίσκεται ανάμεσα σε δύο κακίες, εκ των οποίων η μια βρίσκεται στον χώρο της υπερβολής και η άλλη στον χώρο της έλλειψης. Η θέση της αυτή δεν πρέπει να εκληφθεί ως ένας συμβιβασμός μεταξύ δύο κακιών ούτε ως προσπάθεια να οριστεί κάποια μεσότητα που να αποφεύγει τις δύο ακρότητες. Η αρετή στην οντολογική της διάσταση μπορεί να οριστεί μόνο στο πεδίο του αγαθού, της τελειότητας, γι' αυτό εξάλλου αποτελεί και ακρότητα, υπό την έννοια ότι δεν μπορεί να υπάρξει κάτι τελειότερο, ανώτερο, που να διατηρεί την ηθική ακεραιότητα του ανθρώπου. Η μεσότητα νοείται ως αποφυγή της υπερβολής και της έλλειψης στα πάθη και στις πράξεις σε σχέση με αυτό που πρέπει, σε σχέση με το δέον. Η αρετή, ως μεσότητα, λαμβάνει την εκδήλωσή της στην ηθικά εύστοχη εκείνη συμπεριφορά που προκύπτει από την επιτυχή, κατά περίπτωση, εκτίμηση των αντικειμενικών συνθηκών και παραμέτρων κατά την ώρα τέλεσης της πράξης. Η μεσότητα δηλαδή καθίσταται και ποιοτική τελειότητα και είναι χαρακτηριστικό των παθών και των πράξεών μας, όταν λάβουμε υπόψη όλους τους σχετικούς παράγοντες που επηρεάζουν τα πρώτα και τα αισθανθούμε με τις δεύτερες με τον τρόπο που θα μας αποδίδει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Ο ενάρετος άνθρωπος λοιπόν είναι εκείνο που μπορεί και στα πάθη και στις πράξεις του να σταθμίζει με τον ορθό λόγο τα δεδομένα και τις περιστάσεις και να επιλέγει με επιτυχία την κάθε φορά ορθή στάση, η οποία ταυτίζεται με το δέον. Αυτή του μάλιστα η επιλογή πρέπει να προκύπτει ελεύθερα και χωρίς κάποιο στοιχείο επιβολής έξωθεν. Επαναλαμβάνεται δηλαδή η έννοια της προαιρέσεως (με το απαρέμφατο *αίρεισθαι*), της ελεύθερης και αβίαστης προσωπικής βούλησης, ως βασική παράμετρος της αρετής ως έξης.

Ο Αρχίλοχος στο έργο του αναφέρεται επίσης στα πάθη της καρδιάς και προτρέπει να παραμένει δυνατή και σταθερή μπροστά σε οποιαδήποτε συνθήκη κληθεί να αντιμετωπίσει. («Καρδιά, καρδιά μου ... σώμα με σώμα.») Όποια κι αν είναι η έκβαση της «μάχης» αυτής με τα συναισθήματα, το άτομο θα πρέπει να αποφεύγει την υπερβολή και να μην εξωτερικεύει τη συναισθηματική του κατάσταση («Αν νικήσεις ... σπιτιού σου κλαίγοντας.»). Ωστόσο ο ποιητής δεν προτείνει την απάθεια και την αναισθησία γιατί ούτε αυτά είναι γνωρίσματα του ενάρετου ανθρώπου («Να χαίρεσαι ... στη χαρά και να λυπάσαι στη λύπη, αλλά όχι υπερβολικά.»). Καταλήγει συμβουλεύοντας το κοινό να κατανοεί τον «ρυθμό», το μέτρο που διαπερνά και διατηρεί σε συνοχή την ανθρωπότητα και να το ακολουθήσει («Προσπάθησε να καταλάβεις το ρυθμό που κυβερνά τους ανθρώπους.»).

Τα δύο αποσπάσματα συγκλίνουν ως προς τη στάση που προτείνουν στους ανθρώπους να τηρούν σχετικά με την εκδήλωση των συναισθημάτων τους. Προτείνουν τον έλεγχο και το μέτρο, τη σύνεση και την αυτοσυγκράτηση ως προς το κοινωνικά αποδεκτό. Και οι δύο συγγραφείς απορρίπτουν κάθε υπερβολική και ελλιπή αντίδραση, καθώς αυτές δεν ταιριάζουν στον φρόνιμο άνθρωπο. Είναι φανερό ότι στην αρχαιότητα η μετριοπάθεια αποτελούσε γνώρισμα του ενάρετου ανθρώπου που ήταν σε θέση να τιθασεύσει τις αυθόρμητες αντιδράσεις αξιοποιώντας τη λογική του.